

Ковальчук В.І.,
заступник директора з науково-методичної роботи ІІПО
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ІДЕЇ НАРОДНОСТІ В СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

В статті проаналізовано принцип народності в педагогічній системі К. Д. Ушинського, яка базується на своєрідності кожного народу, зумовленої його історичним розвитком, соціальними умовами, географічними особливостями, любов'ю до Батьківщини, рідної мови, віри в могутні сили народу.

Ключові слова: освіта, виховання, К. Д. Ушинський, народність, рідна мова, «Рідне слово», «Дитячий світ», духовно-моральне виховання.

Державно-політичні й соціально-економічні перетворення, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві, мають на меті інтеграцію нашої країни у світовий культурний та економічний простір. Одним із головних завдань у цьому процесі є комплексна модернізація системи освіти, що передбачає докорінну зміну до її підходів і виховання, переорієнтацію суспільства на особистісний та культурний розвиток людини, створення умов для її творчої самореалізації.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики сьогодні щодо розвитку освіти є формування національних та загальнолюдських цінностей.

Важливою складовою змісту національного виховання є принцип народності як принцип виховання, який звернений до джерел народної культури і опирається на ментальне поле національної свідомості. Українська народність своїми глибокими коріннями сягає культурної спадщини давньоруської народності.

Сьогодні особливого значення набуває виховання молодого покоління в душі загальнолюдських ідеалів, духовних і моральних цінностей.

У вирішенні проблем гуманізації виховання і навчання в Україні сучасна педагогічна наука звертається до різних джерел, зокрема, до прогресивного досвіду педагогів минулого, без глибокого осмислення і конструктивного застосування якого неможливе успішне розв'язання поставлених завдань у сучасній вітчизняній освіті. Особливо важливою в цьому контексті є педагогічна спадщина видатного вітчизняного педагога К.Д. Ушинського, його ідеї духовно-морального виховання.

Великою заслугою Костянтина Дмитровича є те, що він одним із перших сформулював ідею народності в педагогіці, подав її як основну складову виховної системи. Така ідея базується на переконаності в тому, що кожен народ має право на школу рідною мовою, побудовану на народних традиціях. І хоча педагог не заперечував значення історичного педагогічного досвіду інших народів, проте вимагав, щоб засвоєння його було підпорядковане принципу народності тієї місцевості, на якій відбувається навчання і виховання

Народність він розумів як своєрідність кожного народу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами, географічними особливостями. Найголовнішими рисами народності педагог уважав любов до Батьківщини, рідну мову, віру в могутні сили народу.

Він зазначав, що народність є «досі єдиним джерелом життя народу в історії», а народне виховання є «живим органом в історичному процесі народного розвитку». Кожен народ має свою роль в історії. «Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і зникнути в інших тілах, що зберегли свою самобутність».

«У К. Д. Ушинського принцип народності в вихованні є похідним від ідеї народності, яка відбиває матеріальні, соціальні та духовні потреби народу в умовах історичного розвитку. К. Д. Ушинський учить, що виховання досягне мети і буде сприяти розвитку народної самосвідомості, народного життя, якщо воно матиме народний характер».

Ідея народності, яку розробив К. Д. Ушинський, знайшла відображення у створених ним підручниках для початкової народної школи «Дитячий світ» і «Рідне слово».

На думку К. Ушинського, народне виховання – таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу. Вимога народності виховання і народності школи К. Д. Ушинського обумовлювала вимогу демократизації освіти, узгодження її з інтересами й потребами кожного народу.

Найкращим прикладом реалізації ідеї народності є рідна мова кожного народу. К. Д. Ушинський уважав мову не лише «найповнішим і найвірнішим літописом» життя народу, але й «найбільшим народним наставником». «Мова народу – кращий цвіт усього його духовного життя, у мові одухотворюється весь народ і вся його батьківщина. Мова – це найважливіший і найміцніший зв'язок, який з'єднує минулі, сучасні і майбутні покоління народу в одне історичне живе ціле». Костянтин Дмитрович зазначав, що коли зникає народна мова, тоді зникає і народ, а поки жива народна мова, то живий і народ. «Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше вже не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ».

У статті «Рідне слово» (1861) К. Д. Ушинський уперше виступив із цілком сформованим філософсько-психологічним поглядом на рідну мову. Рідна мова за К. Д. Ушинським має бути основним предметом початкового навчання, аби діти навчилися свідомо використовувати її скарби, розвинули в собі дар слова, засвоїли граматичні закони в логічній системі.

Вивчення рідної мови є найправильнішим шляхом до самопізнання людини, розкриваючи дитині багатство рідного слова, ми розкриваємо їй багатство власної душі, а ось вивченням рідного слова ми вводимо дитину в дух народу, в те живе джерело, з якого б'є всяка сила і всяка поезія. На його

думку, вивчення рідної мови необхідно поставити в основу гуманної освіти. Адже мова завжди була і буде найбільшим наставником людства.

Неабиякого значення надавав К. Д. Ушинський **здібностям народу**, його могутній творчій силі. Педагог зауважував, що ми повинні «з благоговінням схилити голову перед самим народним історичним організмом, незбагненній творчості якого ми можемо тільки дивуватися, не будучи спроможні навіть наслідувати, і щасливі, якщо можемо хоч черпати життя й силу для наших власних творів із джерел духовного життя, що таємничо криються в надрах народних»

Прикладом цього є твори К. Д. Ушинського, сторінки яких наповнені прикладами народної педагогіки. Наприклад, у першій частині «Рідного слова» вміщено понад 75% фольклору щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – 50%. У «Рідному слові» К. Д. Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 байку і жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних.

Саме казки, народні пісні, прислів'я, на переконання К. Д. Ушинського, є віддзеркаленням народної думки, історичного розвитку народу. Вони є і тим містком, який об'єднує покоління між собою. У «Рідному слові» зазначено, що народну казку діти читають легко. Вона досить швидко запам'ятовується з усіма мальовничими деталями та народними висловами. Костянтин Дмитрович надавав перевагу народній казці перед іншими оповіданнями, написаними для дітей.

Він щиро заздрило зарубіжним школам, у яких навіть у старших класах вивчають народні пісні, пишуть твори рідною мовою про народний побут. К. Д. Ушинський підкреслював велике значення народної поезії для виховання найблагородніших почуттів.

К. Д. Ушинський був переконаний, що у народних прислів'ях відбилися усі аспекти життя народу: його потреби, звички, його погляд на природу, на людей, на значення всіх явищ життя.

Як заповіт для майбутніх поколінь звучать слова Костянтина Дмитровича: „Усяка жива історична народність є найпрекраснішим створінням божим на землі, і вихованню лишається тільки черпати з цього багатого й чистого джерела”.

Педагог великого значення надавав вивченню історії, географії батьківщини як важливим засобам повернення школи до народності. Він уважав, що початкове навчання має бути ближчим до життя, тоді успішно розвиваються розум і свідомість дитини. А от схоластичне навчання не приносить користі; раціональна організація шкільних занять має базуватися на постійній розумовій діяльності учнів. Учений аналізував проблеми наочності викладання, порядку й систематичності знань учнів. Він обстоював думку про те, що загальна освіта має бути пройнята ідеями гуманності, патріотизму.

На думку багатьох учених, саме К. Д. Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання. Національним він уважав виховання, яке історично склалося на історичному ґрунті певної конкретної нації, і своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самотній природі дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національно свідомого представника свого народу.

Значний унесок К. Д. Ушинський зробив у розбудову народної школи. Він робив усе можливе, щоб розширити мережу навчальних закладів для народу, відкривав школи, у яких безкоштовно викладали студенти духовної академії, витрачав власні кошти на освіту. Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але ніякі доцільні витрати не повинні лякати державу, бо народ, розвинений у дитинстві хорошою школою, який навчився міркувати правильно і засвоїв собі ясний погляд на довкілля, буде енергійнішим, працьовитішим, розважливішим, а значить, продуктивнішим і багатшим, ніж

народ, пригнічений неуцтвом і забобонами, ніж народ, який плететься як сліпий навпомацки шляхом, давно второваним.

«Добре насіння освіти дороге, зате й родить воно сторицею», – указував К. Д. Ушинський

Великі надії у здійсненні народного виховання педагог покладав на вихователя, діяльність жінки-матері. «Душевне і моральне здоров'я всього людства перебуває в руках жінки», – говорив К. Д. Ушинський.

Щодо виховання жінки, то К. Ушинський писав: «... виховання жінки, крім індивідуального і родинного значення, має ще величезне значення в народному житті, що тільки через жінку успіхи науки і цивілізації можуть увійти в народне життя».

Педагог зазначав: «Виховання майбутньої матері родини повинно бути перейняте народністю. Несвідома любов до народу, його мови, поезії, до переказів, до звичаїв, до природи рідної країни, – повинна бути в жінці не тільки не ослаблена її вихованням, але, навпаки, посилена і по змозі приведена в свідомість так, щоб жінка, ставши матір'ю, свідомо і з любов'ю підтримувала в своєму родинному побуті й розвивала в своїх дітях усі ті риси з народного характеру, які узгоджуються з моральним християнським ідеалом людини або навіть тільки не суперечать йому».

Визначаючи мету виховання, він підкреслював вплив морального виховання, ставив його вище розумового — наповнення голови знаннями і роз'ясненнями.

Видатний педагог вивчив стан освіти в Німеччині, Швейцарії, США, Англії, Франції та вказував, що національна школа повинна брати з досвіду шкіл інших країн те, що є загальним. Ушинський не заперечував використання педагогічного досвіду інших народів, але вимагав, щоб його засвоєння було критичним. Вказуючи на недопустимість механічного перенесення виховних систем із однієї країни в іншу, він говорив про доцільність використання кращих елементів виховного досвіду народів, але

повністю побудувати виховання у своїй країні на цих елементах також неможливо.

Аналізуючи загальні основи європейського, а також американського виховання, учений дійшов висновку:

- немає ні в теорії, ні на практиці загальної системи народного виховання для всіх народів;
- кожний народ має свою особливу національну систему виховання, тому неможливо, щоб один народ запозичав в іншого виховні системи;
- досвід у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх народів, але в тому розумінні, в якому досвід всесвітньої історії належить усім народам;
- науку не треба плутати з вихованням, адже вона є спільною для всіх народів, але не для всіх народів і не для всіх людей є метою і результатом життя;
- громадське виховання не може самостійно розв'язувати питання життя, не веде за собою історію, але йде слідом за нею;
- громадське виховання тільки тоді буде дієвим, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними для кожного;
- збудження громадської думки у справі виховання – це основа його розвитку.

Послідовником реалізації наводності в освіті був Борис Дмитрович Грінченко. Саме К. Ушинський і спонукав до сміливого творчого пошуку Б. Грінченка.

Розвиток принципу народності у вихованні в педагогічно-освітній діяльності Б. Грінченка був спрямований на оволодіння українською мовою, знання рідної культури, історії, а через їх знання до національного відродження і національної незалежності.

Якщо К. Ушинський метою розвитку принципу народності у вихованні вбачав християнський ідеал людини, то Б. Грінченко надавав перевагу національному ідеалу.

К. Ушинський і О. Духнович традиційно ототожнювали поняття “народ” і “селянство”, а принцип народності у вихованні розглядали відповідно до вимог цієї частини суспільства, то Б. Грінченко бачив ширше. У його розумінні народ – це і селянство, і робітники, і інтелігенція. Принцип народності у вихованні, за Б. Грінченком, повинен відповідати запитам різних соціальних верств: національну незалежність повинен здобувати весь народ, а не його частина. У цій справі він надавав великого значення інтелігенції, передусім учителям, вважав їх провідною рушійною силою процесу національного відродження.

Суть принципу народності у вихованні для нього в підготовці дитини до нового життя в новому суспільстві за нових соціальних, економічних обставин з високим рівнем національної.

Широта наукових інтересів, масштабність, далекоглядність, європейський тип мислення українського педагога дає змогу стверджувати, що принципу народності у вихованні на національному ґрунті він надав модерного змісту.

Принцип народності у вихованні Б. Грінченко сформував на зламі віків, епох, суспільних потрясінь, активізації технічного прогресу, змін світоглядних орієнтирів, сплеску прагматичного мислення, тому суть цього принципу у вихованні він тісно пов’язував з ідеєю національного визволення, підготовкою дитини до нового життя за нових соціальних, економічних обставин буття народу.

Національне відродження було справою життя Б. Грінченка. Принцип народності розкривається у таких його працях: “Якої нам треба школи”, “Народні вчителі і українська школа”, “На безпросвітному путі”, а також у поетичній та прозовій творчості. Особливого визнання набули його україномовні підручники, які й вирізнялися поєднанням

загальнолюдських та національних цінностей, дозволяли навчати дітей рідною мовою.

Проблема народності у вихованні в умовах відродження і становлення Української держави є актуальною і сьогодні, коли в теорії виховання перше місце посіло питання цінностей та ідеалів. Кризовий стан економіки, а також перебудова шкільної освіти потребують переосмислення процесів формування, виховання творчо мислячої, морально здорової молоді, яка буде вирішувати проблеми і нашого сьогодення, і майбутнього. Школа ХХІ століття – це школа життєтворчості, самореалізації особистості, яка потребує докорінного переосмислення парадигми виховання на основі принципу народності.

Висновки. Багатогранна, багатоаспектна й одухотворена науково-педагогічна діяльність Костянтина Дмитровича Ушинського стосується усіх сторін життя, насамперед учнів, учителів, вихователів, батьків. Ми справедливо вважаємо його засновником вітчизняної наукової педагогіки. У багатьох публікаціях про К. Ушинського його називають російським видатним педагогом, а ми, його співвітчизники, називаємо «вітчизняним», оскільки він родом із України, з Новгород-Сіверського, де провів майже половину свого життя.

Через усе життя він проніс у своїй душі гарячу любов до народу, віру в його велетенську силу і творчі можливості. Від рівня впровадження ідей видатного педагога в практику значною мірою залежить створення якісно нової національної системи виховання. Адже основоположним підґрунтям у спадщині К. Д. Ушинського є саме ідея народного, національного виховання. Тому сучасне прочитання творів педагога-практика є особливо актуальним сьогодні.

Джерела:

1. Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания [Текст]: / Х. Д. Алчевская. – М., 1912. – 466 с.

2. Березівська Л. Д. Ушинський Костянтин Дмитрович (1823/1824–1870) [Текст]: / Л. Д. Березівська // Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : у 2-х кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – С. 284–292.
3. Блонский П. П. Задачи и методы народной школы [Текст]: / П. П. Блонский // Избранные педагогические произведения. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1961. – 695 с.
4. Касянович Г. Принцип природовідповідності у педагогічній творчості К. Д. Ушинського / Григорій Васянович // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 6. – С. 171–177.
5. Гвоздецкий М. Ю. Развитие идеи К. Д. Ушинского о народности воспитания в теории и практике отечественного образования [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Гвоздецкий Михаил Юрьевич; Яросл. гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2011. – 22 с.
6. Гончаров Н. К. Педагогическая система К. Д. Ушинского [Текст]: / Н. К. Гончаров. – М., Просвещение, 1974. – 272 с.
7. Горячева И. А. Педагогическое наследие К. Д. Ушинского / И. А. Горячева // Образование. – 2004. – № 3. – С. 5–18.
8. Грищенко М. М. К. Д. Ушинський [Текст]: (до 150-річчя з дня народження) / М. М. Грищенко. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1974. – 62 с.
9. Грінченко Б. Д. На беспросветном пути: [Текст]: / Б. Д. Грінченко. – К.: Вік, 1912. – 95 с.
10. Грінченко Б. Д. Яка тепер народна школа на Україні [Текст]: / Б. Д. Грінченко // Житіє і слово. – 1896. – Кн. IV. – С. 241–258.
11. Грінченко Б. Д. Якої нам треба школи [Текст]: / Б. Д. Грінченко // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – С. 275–282.
12. Драгоманов М. П. Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії [Текст]: / М. П. Драгоманов. – Женева, Львів, 1877. – 152 с.

13. Жаданова О. М. Духовно–моральне виховання та висвітлення його засад у творчості українських педагогів кінця XIX – початку XX століття / Олена Миколаївна Жаданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 18–31;
14. Зеньковский В. В. Социальное воспитание, его задачи и пути [Текст]: / В. В. Зеньковский // Хрестоматия по истории педагогики: В 3 т. / Под ред. А. И. Пискунова. – М.: ТЦ «Сфера», 2007. – Т.3. – 560 с.
15. Ідеї К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної освіти та науки: 1991-2010 рр. : до 185-річчя від дня народж. : біобібліогр. покажч. / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд.: А. М. Доркену, І. О. Іванова, Т. В. Лога; авт. вступ. ст. Л. Д. Березівська; наук. ред.: П. І. Рогова, А. М. Доркену ; бібліогр. ред. І. О. Іванова ; наук. консультанти: О. В. Сухомлинська, О. Я. Чебикін; рецензенти: Л. Д. Березівська, О. М. Яценко. – Одеса, 2010. – 124 с.
16. Калита Н. Проблема рідної мови у структурі виховного ідеалу К. Ушинського / Наталія Калита // Молодь і ринок. – 2008. – № 3. – С. 122–125.
17. Каптерев П. Ф. Ушинский об общественных и антропологических основах воспитания [Текст]: / П. Ф. Каптерев // Памяти Константина Дмитриевича Ушинского. – СПб., 1896.– 212 с.
18. Лордкипанидзе Д. О. Педагогическое учение К. Д. Ушинского. – Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1974. – 441с.
19. Пікінер В. А. Розвиток педагогічних ідей К. Д. Ушинського у практиці сучасного дошкільного закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Пікінер Вікторія Анатоліївна; Слов'ян. держ. пед. ун-т. – О., 2008. – 21 с.

20. Ушинський К. Д. «Родное слово». Книга для навчаючих // Ушинський К. Д. Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад. школа», 1954. – Т.2. – С. 389-448.
21. Ушинський К. Д. Звіт відрядженого для огляду закордонних жіночих навчальних закладів колезького радника К. Ушинського // Ушинський К. Д. Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад. школа», 1954. –Т.2. –С. 174-258.
22. Ушинський К. Д. Питання про народні школи // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.2. – С. 56-63.
23. Ушинський К. Д. Про виховання розуму // Ушинський К. Д. Твори: В 6-и т. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Рад. школа», 1955. – Т.6. – С. 371-379.
24. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 43-103.
25. Ушинський К. Д. Рідне слово // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 121-133.
26. Ушинський К. Д. Твори [Текст]: в 6-ти т. Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до «Детского мира» та «Родного слова» / К. Д. Ушинський; відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – К. : Рад. школа., 1954. – 449 с.
27. Ушинський К. Д. Твори [Текст] : в 6-ти т. Т. 6. Матеріали до третього тома «Педагогічної антропології». Психологічні статті / К. Д. Ушинський ; відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – К. : Рад. школа, 1955. – 616 с.
28. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

В статтє проанализированы принцип народности в педагогической системе К. Д. Ушинского, которая базируется на своеобразии каждого

народа, обусловленной его историческим развитием, социальными условиями, географическими особенностями, любовью к Родине, родному языку, веры в могучие силы народа.

Ключевые слова: образование, воспитание, К. Д. Ушинский, народность, родной язык, «Родное слово», «Детский мир» духовно-нравственное воспитание.

This article analyzes the principle of nationality in educational system K.D. Ushynsky based on the identity of each nation, due to its historical development, social conditions, geographical features, love the motherland, mother tongue, faith in the mighty power of the people.

Key words: education, K.D. Ushinsky, nationality, native language, "Native Word", "Children's World" spiritual and mor.